

ตอนที่ 2

1.2 “เมื่อขุนใหญ่ได้สืบเก่าเข้า ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด มาที่เมืองตาก พ่อกูไปรบขุนสามชนหัวซ้าย ขุนสามชนขั้มาหัวขวา ขุนสามชนเคลื่อนเข้า ไพร่ฟ้าหน้าใส พ่อกู หนีย้ายฝ่ายจะแจ้ง (น) กุบ่หนี กุขี้ข้างเบกพล กุขั้เข้าก่อนพ่อกู กุต่อข้างกั้ว ขุนสามชน ทนกูฟุ้งข้างขุนสามทัวชื่อมาสเมืองแพ้ ขุนสามชนพ่ายหนี พ่อกูจึงขึ้นชื่อ กุชื่อพระรามคำแหง เพื่อกูฟุ้งข้างขุนสามชน”

ข้อความระหว่างบรรทัดที่ 3 ถึงที่ 10 นี้ แสดงถึงวีรกรรมของพ่อขุนรามคำแหง อย่างแจ่มแจ้ง โดยพระองค์ได้ทรงชนช้างกับขุนสามชนด้วยความกล้าหาญ มีพระปรีชาสามารถเอาชนะขุนสามชนได้ ตั้งแต่พระองค์ยังทรงพระเยาว์ มีพระชนม์ได้ 19 พรรษา มิพักให้พระบิดาถือพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ต้องรับมือกับข้าศึก อันเป็นการเสี่ยงอันตรายต่อชีวิต ซ่อนนัยอมแสดงให้เห็นว่า พ่อขุนรามคำแหงทรงตั้งมั่นอยู่ในกตัญญูภักทเวทิตาธรรม ทรงจงรักภักดีต่อพระบิดาอย่างแรงกล้า ทำให้พระบิดาพอพระทัยเป็นอย่างยิ่ง จึงได้ทรงปูนบำเหน็จความชอบ สถาปนาให้ดำรงตำแหน่งที่พระรามคำแหง

ข้อที่ควรศึกษาในตอนนี้ คือ ขันใหญ่-เข้า-ขุน-เมืองฉอด-ที่-เมืองตาก-หัวซ้าย-หัวขวา-เคลื่อนเข้า-ไพร่ฟ้าหน้าใส-หนีญย้าย-ฝ่ายจะแจ้ง-เบกพล-ต่อ-ฟุ้ง-มาสเมือง-แพ้-พ่ายหนี-จึง-ขึ้นชื่อ-รามคำแหง-เพื่อ

(1) ขันใหญ่ หมายความว่า เต็บใหญ่ หรือ เต็บโตขึ้น ภาษาพูดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือปัจจุบันนี้ บางท้องถิ่นพูดเพี้ยนเป็น ขันใหม่ ก็มี แต่ภาษาเขียนหรือภาษาวรรณคดีคงใช้ว่า ขันใหญ่ เป็นพื้น เช่น

ค้ำค้ำหน้า	ขันใหญ่พอชา
โถมงามปาน	เก็งนางนครฟ้า
ชาวไสส้อย	ยงเยี้ยเอ้อยมั่ง
หอช่อฟ้า	งามล้วนเครื่องคำ (ท้าวฮุ่ง หน้า 6)

(2) เข้า คำนี้แปลกันว่า ปี สืบเก่าเข้า จึงหมายความว่า 19 ปี ถ้าคำแปลนี้ถูก ก็เป็นอันได้ความรู้ว่า คนไทยสมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้นเรียกปีว่า เข้า อย่างคำว่า

สิบสี่เข้า ในค้ำที่ 3 บรรทัดที่ 12 และ หกเข้า สามเข้า ในค้ำที่ 4 บรรทัดที่ 7-8 ก็หมายความว่า 14 ปี 6 ปี และ 3 ปี ตามลำดับ แม้ในไตรภูมิภคหรือไตรภูมิพระร่วง (หน้า 537) ซึ่งเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นในสมัยสุโขทัย ก็ใช้คำว่า เข้า ในความหมายว่า ปี เช่นข้อความตอนหนึ่งว่า “ตัวเขานั้น...มีรูปโฉมโฉมพรรณอันงามทั้งสาวอันได้ 16 เข้า”

แต่ในศิลาจารึกหลักที่ 1 นี้ ค้ำที่ 2 บรรทัดที่ 16 จารึกว่า แลปี แลญบถ้าน และค้ำที่ 4, บรรทัดที่ 4, 9 จารึกว่า ปีกุน ปีมะแม และในไตรภูมิภค ก็ปรากฏว่า ใช้คำปีเป็นพื้น เช่นว่า “ฝูงสัตว์อันเกิดในนรกอันชื่อว่าสัตวิษนรกนั้น ยืนได้ 500 ปี ด้วย ปีในนรก...” (หน้า 470) ซึ่งข้อนี้แสดงให้เห็นว่า คนไทยสมัยสุโขทัยนั้น ใช้คำว่า ปี ในความหมายอย่างในปัจจุบันนี้ด้วย โดยเหตุนี้จึงชวนให้เข้าใจว่า สมัยสุโขทัยนั้น มีคำใช้ที่มีความหมายอย่างเดียวกับ ปี ในปัจจุบันอยู่ 2 คำ คือคำ เข้า และ ปี แต่มีปัญหาที่น่าสงสัยว่าในกรณีเช่นไรควรใช้คำ เข้า ในกรณีเช่นไร ควรใช้คำ ปี หรือจะเลือกใช้คำใดคำหนึ่งได้ตามความพอใจ

บางท่านให้ความเห็นว่า ที่เรียก ปี ว่า เข้า นั้น เป็นการเรียกตามฤดูกาล อาชีพ คือการทำนาเสร็จไปครั้งหนึ่ง เรียกว่า เข้าหนึ่ง ซึ่งโดยปกติการทำนามีปีละครั้ง เมื่อพูดว่า เข้าหนึ่ง จึงหมายความว่าปีหนึ่ง ทำนองเดียวกับพระสงฆ์นับอายุการบวชตาม ฤกษ์ฝนคือพรรษา บวชได้หนึ่งฤกษ์ฝนก็เรียกว่าบวชได้หนึ่งพรรษา ในกรณีที่เพ่งถึงความหมายดังกล่าวนี้ จึงใช้คำว่า เข้า นอกจากกรณีดังกล่าวนี้ ใช้คำ ปี โดยตลอด

มีทางที่น่าจะเป็นได้อีกทางหนึ่ง ตามภาษาทางภาคอีสาน คำ เข้า ในกรณี เช่นนี้ มีความหมายว่า ย่าง หรือ บีย่าง เช่นพูดว่า อายุได้ 16 เข้า หมายความว่า อายุได้ 16 บีย่าง หรืออายุย่างเข้าปีที่ 16 เช่นในเรื่องผาแดงนางไอ่ว่า

...นางครวญน้อย กุมารีสอนใหญ่ มาแล้ว
อายุได้ สิบห้าเข้า โฉมเจ้ากัณฑ์

ถ้าพูดถึงจำนวนปีสองจำนวน เช่นพูดว่า อายุได้ 16 เข้า 17 หมายความว่า อายุได้ 16 ปีแล้วและกำลังย่างเข้าปีที่ 17 แม้ในศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 2 (จารึกวัดศรีชุม) ค้ำที่ 1 บรรทัดที่ 84 ก็มีคำจารึกแบบเดียวกับภาษาอีสานว่า “. . . มาถึงญี่สิบเก้าเข้า

สามสิบ . . .” ซึ่งหมายความว่า (เมื่อเจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณี) อายุได้ 29 ปีบริบูรณ์ แล้วและกำลังย่างเข้าปีที่ 30 และทางภาคอีสานนั้น ถ้าพูดว่า ขวบเข้า ก็หมายความว่าอายุย่างเข้า เท่านั้นขวบเท่านั้นขวบ เช่น อายุได้ 3 ขวบเข้า หมายความว่าอายุย่างเข้า 3 ขวบ ถ้าอายุบริบูรณ์ใช้คำว่า ทัด ต่อท้ายจำนวนอายุนั้น เช่น อายุได้ชาวทัด หมายความว่า อายุได้ 20 ปี บริบูรณ์

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ คำว่า สิบเก้าเข้า ในคำจารึกนี้ จึงน่าจะหมายความว่า 19 ปี ย่าง กระทบ หากเป็นจริงตามนี้ ก็เป็นอันได้ความรู้ว่าชาวไทยสมัยสุโขทัยนั้นมีความหมาย ถึงปีอย่างเดียวกับชาวอีสานในปัจจุบันนี้

(3) ขุน คำนี้ถ้าเป็นคำนามและคำคุณศัพท์แปลว่า ผู้เป็นใหญ่, ผู้สูงศักดิ์ เช่น ข้าแต่พระยศใหญ่ขุน อ้นอศุลยมหาราช (ม. คำหลวง หน้า 67) และขุนเขาหมายความว่า เขาใหญ่, เขาสูง หรือภูเขาเขา เมื่อใช้เป็นคำบอกฐานะของบุคคลจึงมีความหมายครอบคลุม ถึงฐานะผู้เป็นใหญ่ได้หลายระดับ เป็นต้นว่า

ก. หมายถึงกษัตริย์หรือพระเจ้าแผ่นดิน เช่น

ขุนเสียมสามรรถทัน
ขุนค้อขุนไม้เียง
ยอหัตถ์เทอกลบองเลบง
งามเร้งงามโทท้าว

ขุนเตลง
หย่อนท้าว
อังกฤษ ไกวเฮ
ท่านผู้ศึกสาร.
(เตลง หน้า 148)

แต่นั้น เขาจึง หานามเจ้า
ชื่อว่า ท้าวสูงผู้
ยศยิ่งล้ำ
หลายขุนเขา

บากราญคนประเสริฐ
แพงล้านลูกจอม
เถิงชอบชมพู่
ยาลัวเมื่อเฝ้า.
(ข่ง หน้า 4)

ข. หมายถึงจอมสงฆ์หรือพระสังฆราช เช่น

บพิตรกรกระพุ่ม
ขุนชื่อนอวยพร

ชมบรรพชิตเข้มขัน
ถามข่าวจรจอมภพ.
(เตลง หน้า 159)

เขา. ขุนบาล (โบ.) น. นายอากรหอย ก.ข. ขุนแผน 1 (โบ.) น. พรหมธาดา. (แผน ว่า พรหม) (คุแผน 2 ในคำตั้งต่อไป) ขุนพัฒน์ น. (โบ.) นายอากรบ่อนเบี้ย. ขุนศาล (โบ.) น. ผู้พิพากษาความ. ขุนหมื่น (โบ.) น. ข้าราชการชั้นต่ำพวกหนึ่งที่เจ้าสังกัดเอา ประทวนทั้งเป็นขุนบ้าง เป็นหมื่นบ้าง. ขุนหลวง (โบ.) น. พระเจ้าแผ่นดิน. (“เป็นขุน หลวงเสวยราชย์ได้สองปี”-พงศ. ร. 3)” คำ “ขุนหลวง” นั้น ทางภาคอีสาน หมายถึง ขุนผู้ใหญ่ทั่วไป เช่นว่า “แต่นั้นขุนหลวงสร้างนาคองตางยี่” (ช่ง หน้า 119)

ในศิลาจารึกหลักที่ 1 นี้ มีคำว่า ขุน และ พ่อขุน อยู่หลายแห่งจึงเป็นที่น่าสังเกต ว่า สมัยสุโขทัยนั้น คำทั้งสองนี้น่าจะมีความหมายต่างกันอยู่ พิเคราะห์ที่ดูตามเค้าเรื่อง คำ ขุน ดูเหมือนจะเป็นคำที่ประชาชนใช้เรียกเจ้าเมืองและพระเจ้าแผ่นดินตามปกติ เช่น “ขุน สามชนเจ้าเมืองฉอด” เป็นต้น ส่วน พ่อขุน ดูเหมือนจะเป็นคำที่ใช้เรียกเจ้าเมือง หรือพระเจ้าแผ่นดินด้วยความเคารพเป็นพิเศษ เช่น “พ่อขุนพระรามคำแหง ลูกพ่อขุนศรีอินทรา- ทิพย์ เป็นขุนในเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย” (ถ่านที่ 4 บรรทัดที่ 1-2) เป็นต้น เรื่องนี้หลวง วิจิตรวาทการให้คำอธิบายไว้ว่า “บุคคลที่เป็นเจ้าของบ้าน เรียก พ่อเรือน ผู้เป็นหัวหน้า ครอบครัว เรียกว่า พ่อครัว หลายครอบครัว รวมกันอยู่เป็นหมู่บ้าน หลายหมู่บ้านรวมเข้า เป็นเมือง มีหัวหน้าเรียกว่า พ่อเมือง ถ้าเป็นเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญมาก หัวหน้าได้รับความสูงศักดิ์เป็นพิเศษเรียกว่า “ขุน” คำว่า ขุน แปลว่า สูง เช่น ขุนเขา แปลว่า ภูเขาสูง ในที่สุดก็ถึงพระมหากษัตริย์หรือพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเรียกว่า “พ่อขุน” . . . พลเมืองทุกคน เป็นลูกของ “พ่อขุน” คือ พระเจ้าแผ่นดิน คำว่าพ่อขุน ก็แปลว่า พ่อที่สูงที่สุด” (การ ปกครองแบบพ่อปกครองลูกในนิทยสารผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และเวชเภสัชแผนโบราณ พ.ศ. 2492).

(4) เมืองฉอด เข้าใจว่าได้แก่อำเภอสอด หรือค่านแม่สอด จังหวัดตากใน ปัจจุบัน

(5) ที่ คำนี้แปลกันว่า ตี หากคำแปลนี้ถูก คำว่า มาที่เมืองตาก ในบรรทัด ที่ 4 นี้ ก็ต้องหมายความว่า มาตีเมืองตาก และคำว่า ไปที่บ้านที่เมือง ในบรรทัดที่ 14 คำนี้ 1 นี้ ก็ต้องหมายความว่า ไปตีบ้านตีเมือง พิเคราะห์ตามเค้าเรื่อง ดูจะเป็นจริงตาม นั้น แต่ชวนให้เข้าใจไปว่าเป็นการรุกรานไปได้ มีทางที่น่าจะเป็นไปได้อีกทางหนึ่ง คือ

คำ ที่ นี้ น่าจะตรงกับ ท่อ หรือ ถ่อ ในทางภาคอีสานซึ่งแปลว่า กวาดต้อน หรือ ไล่ต้อน เช่นประโยค
ว่า ไปท่อเอาคนมาให้เหม็ด หมายความว่า ไปกวาดต้อนเอาคนมาให้หมด-ไปไล่ต้อนเอาคนมาให้หมด
หากเป็นไปได้ตามนี้ คำว่า มาท่เมืองตาก ก็น่าจะหมายความว่า มากวาดต้อนเอาเมืองตาก ไปที่บ้าน
ท่เมือง ก็น่าจะหมายความว่าไปกวาดต้อนเอาบ้านเอาเมืองคือไปกวาดต้อนเอาผู้คนหรือไปยึดมาไว้ใน
ปกครอง มิใช่ไปโจมตีโดยมีเจตนาจะทำลายให้พินาศ

ในลายจุ่มพระมหากษัตริย์แห่งพระราชอาณาจักรลาวที่ทรงมีไปถึงพระยาศรีมุงคูล พระยาศรีบูร
ราชาและขุนเมืองชาได้ เมื่อ จุลศักราช 1100 (พ.ศ. 2281) ในเดือน 5 ขึ้น 6 ค่ำ วันอาทิตย์ มีข้อความ
ตอนหนึ่งว่า “...มิไพรกับเมืองชาได้หากสวนแสนวันช่อนหนึไปเพ็งแพะแปะอยู่ตอมท้าวพระยาแสนหมื่น
ย้ายโอบ้านน้อยเมืองใหญ่ที่ใดก็ดี ให้พระยาศรีมุงคูล พระยาศรีบูรราชา และขุนหัวพันชาได้พร้อมกัน
สวดจิตท้าวเอามาใส่บ้านใส่เมือง ใส่ยานใส่ค่าวไว้ตั้งเก่า หลังกจฮิตราชสมบัติคามคลัง งวดจอากรกับ
เมืองชาได้ มีมากน้อยท้อใด ให้นำมากราบถวายปกติชู้ปี เถิงชวระดุดอง ให้คุมท่ลงมากرابถวาย...”
คำที่ ในข้อความที่มีขีดเส้นใต้ นั้น มีความหมายว่า กวาดต้อน หรือ รวบรวม (เอกสารลายจุ่มนี้ ปัจจุบัน
เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ)

มีข้อสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง คือ คำ ที่ นี้ ถ้าสมักรเขียนตามคำในแม่ ก กา คำอ่านก็น่าจะเขียน
แบบมี อ เคียง ว่า ท่อ จะอ่านง่ายกว่า แม้คำจารึกไม่มี อ เคียง ก็ดูจะไม่สู้สำคัญนัก อย่างคำพู่-ภู ใน
จารึกก็ไม่มี อ เคียง ยังเขียนคำอ่านว่า พู่-ต่อ ได้ คำ ที่ ก็จะเขียนว่า ท่อ ได้เช่นเดียวกัน ปัจจุบันนี้
คำไทยแท้ ที่ออกเสียงสระ อ โดยไม่นิยมใช้ อ เคียงนั้น ดูเหมือนจะมีแต่คำ บู่ เป็นพื้น ซึ่งเป็นคำปฏิเสธ
ที่เขียนเช่นนั้นก็ด้วยประสงค์จะให้มืรูปคำต่างจาก บ่อ อันเป็นคำนามที่หมายถึงบ่อน้ำหรือ บ่อเงิน บ่อทอง
 เป็นต้น

(8) เมืองตาก เข้าใจว่าได้แก่จังหวัดตาก ในภาคเหนือในปัจจุบัน

(7) หัวซ้าย-หัวขวา คำจารึกบรรทัดที่ 4-5 ที่ว่า “พ่อภูไปรบขุนสามชนหัวซ้าย ขุน
สามชนขับมาหัวขวา” นั้น จะหมายความว่าพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้ทรงต่อสู้กับขุนสามชนด้วยพระองค์
เองจริงๆหรือจะหมายความเพียงว่า พระองค์เพียงแต่ทรงยกทัพไปรบเท่านั้น น่าจะได้วินิจฉัยกันต่อไป

คำที่เป็นปัญหาที่จะต้องขบคิดกันก่อนอื่นในตอนนี้ ก็คือ หัวซ้าย-หัวขวา จะหมายความว่า
อย่างไร หัวซ้าย เคยแปลว่า ทางซ้าย หัวขวา ก็แปลกันว่าทางขวา ตามคำแปลนี้ อาจตีความได้ว่า
พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้ทรงต่อสู้กับขุนสามชนจริงๆซึ่งในการต่อสู้กันนั้น ฝ่ายแรกพุ่งข้างเข้าทางซ้าย
ฝ่ายหลังพุ่งเข้าทางขวา จึงมีปัญหว่า ซ้ายขวา ของอะไร ของคู่ต่อสู้หรือของอะไร? หากเป็นของคู่ต่อสู้
ก็คงหมายความว่า เมื่อขุนศึกทั้งสองเผชิญหน้ากันแล้ว พ่อขุนศรีอินทราทิตย์คงใส่ข้างเข้าหาขุนสามชน
ทางซ้าย ครั้นขุนสามชนตั้งรับ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์จึงถอย แล้วขุนสามชนจึงใส่ข้างเข้าทางขวาของ
พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นแบบผลัดกันรุกผลัดกันรับ การตีความหมายอย่างนี้ คงใช้ได้เฉพาะกรณีที่มี
การรบกันแบบประจัญบาน หรือได้ชนข้างกันจริงๆเท่านั้น

หากกรณีไม่เป็นไปตามที่กล่าวนี้ ก็น่าจะได้พิจารณาว่า คำ หัวซ้าย-หัวขวานั้น จะมีความหมายเป็นอย่างอื่นได้อีกกระมัง มีทางที่น่าจะเป็นได้อยู่ทางหนึ่งคือ หัวซ้าย น่าจะแปลว่า ทิศเหนือ หัวขวา น่าจะแปลว่า ทิศใต้ การเรียกทิศเหนือว่า หัวซ้าย เรียกทิศใต้ว่า หัวขวานี้ อาจนิยมเรียกตามอย่างภาษาบาลี ซึ่งเรียกทิศตะวันออกว่า ปุรตถิมทิศ แปลว่า ทิศเบื้องหน้า หรือทิศบูรพา ทิศตะวันตกว่าปัจฉิมทิศ แปลว่า ทิศเบื้องหลัง หรือทิศปัจฉิม ทิศเหนือว่า อุตฺตรทิศ แปลว่าทิศเบื้องซ้าย หรือทิศอุดร ทิศใต้ว่า ทกฺขิมทิศ แปลว่า ทิศเบื้องขวา หรือทิศทักษิณ (ดูคำแปลทิศ 6 ในนวกวาท ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส) หากเป็นไปได้ตามนัยนี้ ข้อความในจารึกตอนนี้น่าจะหมายความว่า เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ยกทัพไปรบขุนสามชนซึ่งเข้ามาตีเมืองตากันนั้น กองทัพของพระองค์เคลื่อนไปตั้งอยู่ทางทิศเหนือ ทัพขุนสามชนอยู่ทางทิศใต้ ครั้นทัพทั้งสองเข้าประชิดกันแล้ว ก็ได้เบียดจากการรบกันขึ้นดังกล่าวไว้ในคำจารึกแต่ท้ายบรรทัดที่ 5 ถึงบรรทัดที่ 9 ว่า “ขุนสามชนเคลื่อนเข้าไพร่ฟ้าหน้าใสพ่อกุนนี้ญญาพายจะแจ้ง (น) กุบ่หนึ่ กุข้างเบกพล กุขับเข้าก่อนพ่อกู กุต่อข้างด้วยขุนสามชน ตนกุฟุ้งข้างขุนสามชน ตัวขอมาสเมืองแพ้ ขุนสามชนพายหนึ่”

พิเคราะห์ดูตามคำจารึกนี้ จะเห็นว่าเมื่อทัพทั้งสองได้ประจัญหน้ากันแล้วขุนสามชนก็นำทัพเข้าบุกก่อน ครั้นไพร่พลคือทหารกองหน้าของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ตั้งรับและต้านทานเข้าศึกไว้ไม่อยู่ จึงพากันถอยร่นหนีอย่างไม่เป็นขบวน พ่อขุนรามคำแหงซึ่งไปร่วมรบด้วย มิได้ถอยหนี พระองค์ทรงช้างเบกพลเข้าต่อสู้กับข้าศึกก่อนพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ด้วยความองอาจกล้าหาญ จนได้ทรงชนช้างกับขุนสามชน และทรงได้ชัยชนะ ขุนสามชนเป็นฝ่ายปราชัยต้องแตกพ่ายหนีไป หากกรณีเป็นเช่นที่กล่าวนี้ ข้อความที่ว่า “พ่อกูไปรบขุนสามชนหัวซ้าย ขุนสามชนขับมาหัวขวา” นั้น ก็คงมีความหมายเพียงว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้ยกทัพไปรบขุนสามชน โดยยกไปทางทิศเหนือ (ของเมืองตาก?) ขุนสามชนซึ่งช้างนำทัพเข้ามาทางทิศใต้เท่านั้น คงมิได้หมายความว่าพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้ทรงต่อสู้กับขุนสามชนด้วยพระองค์เอง จนถึงกับได้ชนช้างกัน แม้ศิลาจารึกก็บอกไว้อย่างชัดเจนว่า “กุขับเข้าก่อนพ่อกู กุต่อข้างด้วยขุนสามชน” อันแสดงว่าในการรบครั้งนั้น พ่อขุนรามคำแหงทรงเข้าต่อสู้กับขุนสามชนก่อนพระบิดา หากันให้พระบิดาต้องได้ต่อสู้ประจัญบานกับข้าศึกไม่

อีกประการหนึ่ง พิเคราะห์ตามรูปการจัดขบวนทัพที่ตั้งเป็นขบวนปีกกา (คือ กองทัพที่ตั้งมีกองกลาง และปีกขวา ปีกซ้าย คล้ายปีกกา) ตามที่กล่าวไว้ในวรรณคดีภาคอีสาน มีหลักฐานอยู่ว่า ตอนท้ายกองทัพนั้นแบ่งเป็นกองใหญ่ 3 กอง กองซ้ายเรียก หัวซ้าย กองขวา เรียก หัวขวา กองกลาง เรียก หัวกลาง อย่างว่า-

ทงเพศ ช้างจำช้อน	ไหลออกเวียงวัง
หัวขวาเขา	ไชยสี่oleyพร้อม
หัวกลางกำ	ทั้งคอนอ้ายกว้าง
แพนช่อช้อง	ลายลั่นล่องทาง
เบื่องพ่างซ้าย	พวงส่วยชคตาม
กฤษชรวาง	ออกมันเมาบ้ำ
พลหลามกำม	กลางนานองเครื่อง
ค่ายหมู่หน้า	กลาท่งเงินยาง
	(ชื่ง 173)
ยังเล่าพร้อม	ทั้งหมู่กวานแก
บางงาม เป็นหัวขวา	แต่งตีคาไว้
ปะแหวนหน้า	โสมควรท้าวหึ่ง
หลายอ่อนเชื้อ	เม็งให้ลวดตาม
กับทั้ง ลุงมิ่งเจ้า	ผู้เผือกเชียงเซย
ธรรมย์อำสับ	แยกมาหัวซ้าย
อาวพวงผู้	ผลควรทางราช
เลยลวดย้าย	ตามเจ้าบาทเชียง
	(ชื่ง. 386-387)

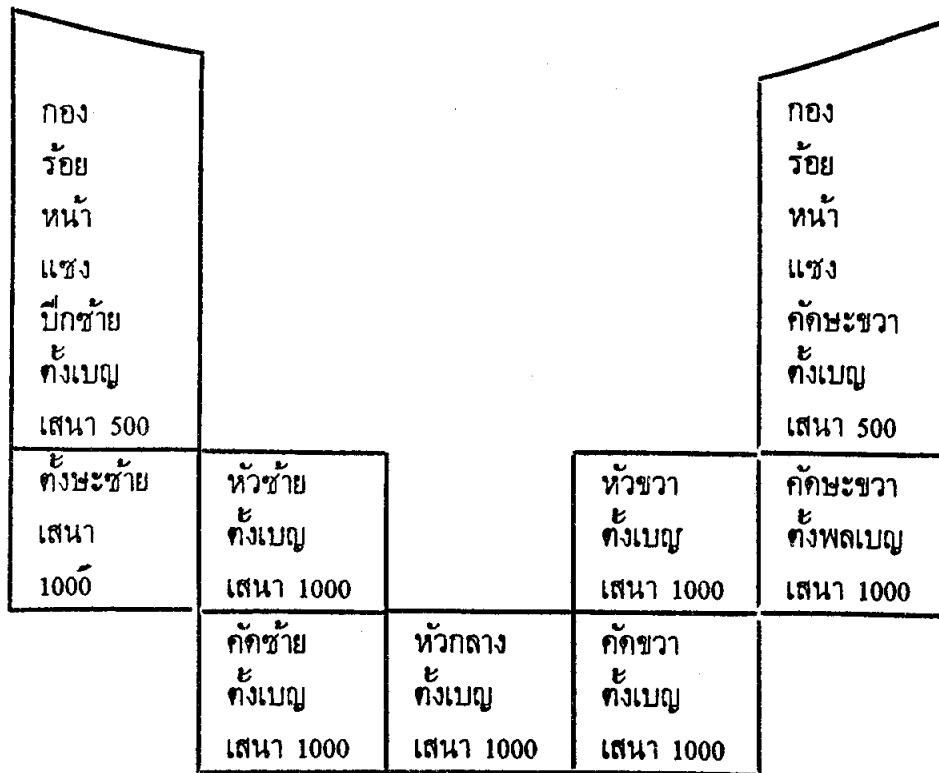
โดยนัยนี้ คำ หัวซ้าย-หัวขวา ในศิลาจารึกนี้ ก็น่าจะแปลว่า กองซ้าย-กองขวา หากเป็นไปได้ตามนัยนี้ ข้อว่า “พ่อกูไปรบขุนสามชนหัวซ้าย ขุนสามชนขับมาหัวขวา” นั้นก็คงหมายความว่ากองทัพทั้งสองฝ่ายนั้นตั้งเป็นขบวนปีกกาเช่นเดียวกัน ทัพพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ มีพ่อขุนศรีอินทราทิตย์เป็นกองซ้าย ฝ่ายทัพขุนสามชน มีขุนสามชนเป็นกอง

ขวา ครั้นทัพทั้งสองเคลื่อนเข้าประชิดกัน ชุนสามชนเป็นฝ่ายเข้าบุกก่อน ทหารกองหน้าของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ต้านทานไม่อยู่จึงถอยร่นมา พ่อขุนรามคำแหงจึงได้ทรงชนช้างกับชุนสามชนก่อนพระราชบิดาทิ้งกล่าวแล้ว

ตามตำราพิชัยสงครามของไทย ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ก็มีการจัดขบวนทัพอย่างนี้ ซึ่งเรียกว่า “ทัพถ่วงนามพยุห์” อันมีแผนผังดังนี้

ทัพถ่วงนามพยุห์

ตั้งพลตั้งเขือทัพถ่วงนามพยุห์ เอานาคามเป็นขุนพล ถ้ามิได้เอาคชนามตั้งในสองข้างชนด้วยกัน เมื่อจะรบให้รบพร้อมกันเป็น 10 หมู่

(คัดจากตำราพิชัยสงคราม ฉบับหอสมุดแห่งชาติ) 38

ด้วยเหตุนี้ จึงน่าจะเป็นอันยุติได้ว่า หัวซ้าย หมายถึงกองซ้ายของกองทัพ หัวขวา หมายถึงความว่กองขวาของกองทัพ ซึ่งทั้งสองกองนี้อยู่ตอนท้ายของกองทัพดังกล่าวนี้ ข้อว่า “ไพร่ฟ้าหน้าใสพ่อกุหนิเญะญาวยพายจแจ้ (น)” นั้น ก็คงหมายถึงไพร่พลหรือทหาร กองร้อย^๔ ซึ่งเป็นกองหน้าของกองทัพนั่นเองได้ล่าถอยมา

(8) **เคลื่อนเข้า** หมายความว่า เคลื่อนเข้า หรือ กรูเข้า เช่น ในลิลิตยวนพ่าย (หน้า 17, 24) ว่า

แถลงปางพระมาครไท้	สัภพ ท่านนา
แค้นคำบลพระอุทย	ท่งกว้าง
แถลงปางเคลื่อนพลรบ	เรื่องเศษ
เอาเมืองไค้กว้าง	แง่บร.
สรรเพชญ์กรูเคลื่อนพ้อง	พลพุนท์
โจมตีลาภฤทธิ	ธ่อนเกล้า
พวงพระสุรินทรา	ธีกราช
ตามค้อยไพริศแล้ว	เลศคบรรพ.

ข้อว่า “ขุนสามชนเคลื่อนเข้า” จึงหมายความว่าขุนสามชนนำทัพเคลื่อนเข้าหรือกรูเข้าหาทัพเพื่อขุนศรีอินทราทิตย์

(9) **ไพร่ฟ้าหน้าใส** ในที่นี้เข้าใจว่าหมายถึง ไพร่พล คือข้าราชการฝ่ายทหาร (คูอธิบายคำ ไพร่ โดยละเอียดในข้อ 1.5 (6))

(10) **หนีญ่าย** หมายความว่าแตกหนีไปคนละทิศละทาง หรือแยกย้ายกันหนีไป หากเขียนคำอ่านว่า หนียะย้าย ก็น่าจะเหมาะกว่า เพราะอ่านง่ายกว่า โดยเฉพาะคำ ยะย้าย นั้น น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกับคำ ยะย้าย ซึ่งเป็นคำทศมาจาก ย้ายย้าย อันหมายความว่าแตกหนีไป หรือแยกย้ายกันไป (ยะ = แยก, ย้าย = ย้าย)

(11) **พายจแจ้น** คำ พาย หมายความว่า พ่าย คือ หนีไป, แพ้ คำนี้ทางภาคอีสานก็มีความหมายว่า แตกหนีไป เช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม

แต่นั้น	ไพร่พรากพึ่ง	หนีพายพลักเวียง
	บือลือซัด	ชาคคนเทิงอ้าง
	วางเมืองชั้น	เซียงบานปละเปล่า
	แกวเขือกช้อง	โตนช้างแล่นหนี
		(ท้าวชูง 182)

คำ จะเจئن นั้น น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกับคำ เจئن ๆ ทางภาคอีสาน ซึ่งหมายความว่า อึกทีก, กรีกโครม, ชุลมุน อย่างว่า

เมียนอย่าแล้ว	ประทับคู่ฝูงนาย
แจนแจนจัต	แจกปูนปั้นเหล้า
ภูธรท้าว	ทวยกำค้อมก่อง
ฝูงสำเหง้า	พวงพันช่อมหลาน
	(ท้าวชูง 111)

ฉะนั้น คำ พายจะเจئن จึงน่าจะหมายความว่า แยกหนีอย่างชุลมุน

(12) เบกพล เคยอ่านกันว่า เนกพล ก็มี และเข้าใจกันว่าเป็นชื่อขังทรงของ พ่อขุนรามคำแหง มาจากคำเต็มว่า อเนกพล ซึ่งแปลว่า มีกำลังมาก ถ้าพิจารณาที่คุณลักษณะ อักษรในจารึกโดยละเอียดแล้ว จะเห็นว่าอ่าน เบกพล น่าจะถูกกว่า คำนี้อาจเป็นชื่อขังทรงของพ่อขุนรามคำแหงอย่างที่เราเข้าใจกันได้ อาจเป็นคำกริยาก็ได้ คือคำว่า “กฤษีขังเบกพล” นั้น อาจหมายความว่า พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงขังชื่อเบกพลเข้ารบก็ได้ หรืออาจหมายความว่า พระองค์ทรงขังเบกพล แหวกพล หรือนำพลเข้าไปประจัญหน้ากับข้าศึกก็ได้ พิจารณาที่รูปศัพท์ คำ เบก นั้น น่าจะเป็นคำเดียวกัน หรือมีความหมายอย่างเดียวกับ เบิก ที่หมายความว่า บุกเข้าไป, แหวกเข้าไป, หรือเบีคออก, ผะยออก หรือนำเข้าไป อย่างว่า

ตีแก่	ทาวทาสช้อน	แฝงฝ้ายทักซิด
	วาโยยัน	เบิกบนทาวช้าย
		(ท้าวชูง 100)

และเสียงสระ เอ กับสระ เออ นั้น ถ้าพิจารณาตามหลักภาษาถิ่น เช่น ทางภาคอีสาน จะเห็นว่ามักใช้ในความหมายอย่างเดียวกันได้ เช่น เท็ง - เทง (= บน) เป็นต้น และในลิลิตยวนพ่าย (หน้า 3) เรียก เงิน ว่า เง็น (บ่อเงิน)

(13) ค่อ ในที่นี้หมายความว่า ชน หรือ สู้ ข้อว่า “กูต่อข้างด้วยขุนสามชน” นี้ หมายความว่า พ่อขุนรามคำแหงได้ชนข้างกับขุนสามชน หรือกระทำยุทธหัตถีสู้กับขุนสามชน คำ ต่อข้าง นี้ ภาษาพูดทั่วไปทางภาคอีสาน หมายถึงการเอาข้างบ้านไปต่อข้างบ้านเพื่อคล้องข้างป่ามาเลี้ยง แต่ในทางวรรณคดีหมายความว่า รบกันด้วยข้าง หรือชนข้างก็ได้ อย่างว่า

เจ้าอยู่แก้ว	แดนเทศหลังกู	แต่ท่อน
วอนเหนือหัว	เพื่อนตุนข้าง	
สิงห์ทองย้อย	มันแหลวซ่าปาก	
ผัดว่า ไ้ต่อข้าง	เจืองท้าวลูกจอม	
	(ท้าวฮุ่ง 183)	
กำเนิดนี้	เขาเกิดสถานเดียว	
พลอยจัก วางตนตาย	พรากเขื่อนขามห้อง	
ก่ออยู่ยี่เยอ โสภาสร้อย	สายใจคำป่า กุเขย	
แม่จัก ท้องต่อข้าง	ชนส่วยส่งคืน	
	(ท้าวฮุ่ง 184)	

(14) พุง โดยปกติคำนี้เป็นคำกริยาแสดงอาการชั้ตออกไปหรือปล่อยออกไปโดยตรง แต่ข้อว่า “ตนกูพุงข้างขุนสามชนตัวชื่อมาสเมือง” คงหมายความว่าพ่อขุนรามคำแหงได้ทรงไสข้างตรงเข้าชนข้างขุนสามชนที่ชื่อมาสเมืองนั้น หรือมีจะนั้นคำนี้ก็น่าจะหมายความว่า รบ อย่างที่พูดว่า รบพุง ในปัจจุบัน

(15) มาสเมือง เป็นชื่อข้างศึกของขุนสามชน เจ้าเมืองนอก พิจารณาที่ดูตามรูปศัพท์ น่าจะเป็นข้างเผือก คือคำ มาส (มาศ) แปลว่า ทอง เมือง แปลว่ารุ่งเรือง, สุกใส (อย่างเดียวกับคำ เมลือง) มาสเมือง จึงน่าจะแปลว่า ทองสุก ข้างที่ควรตั้งชื่อเช่นนี้ก็ น่าจะเป็นข้างเผือก โดยเพ่งถึงสีว่ามีสีสุกปลั่งคล้ายทอง

(16) แพ้ หมายความว่า ชนะ ข้อว่า “ตนกูฟ่งข้างขุนสามชนตัวซ้อมาสเมือง
แพ้” นั้น หมายความว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงเสด็จตรงเข้าชนข้างกับขุนสามชนแล้วพระ-
องค์เป็นฝ่ายมีชัย คำ แพ้ ที่หมายความว่า ชนะ นี้ ยังมีใช้พูดกันอยู่ในภาษาถิ่นทางภาค
พายัพและภาคอีสานทราบเท่าทุกวันนี้ ในทางวรรณคดีถิ่น คำ แพ้ นี้ก็หมายความว่า ชนะ
เช่นว่า

เมื่อใด ลุโชคแพ้	ท้าวกว่าแองกา
กูจัก บนเทียนคำ	เก็งทนตามไหว
เขาจัก เวราย้อน	วินวอนทวนโทษ
เชิญช้อยแพ้	โดยได้คังผั้น แค่นอ.

(ท้าวชูง. 141)

(17) พ่ายหนี หมายความว่า ปราศัย, แตกหนีไป คำนี้มีใช้ในวรรณคดี
เสมอ อย่างว่า

ปราบคัสกรเกลนกลัว	หัวหันหายกายกลลค
กาษเค็มท่งเค็มคอน	พม่ามอญพ่ายหนี

(เตลง หน้า 1)

ซากซากข้าง	ย้ายกว้างซัคแทง
เสียงอือพลาย	พ่ายหนีหลบคัง
แปลงไปคัง	ไปมาพลัดคพอก
เจ้ายัย	เซาข้างผ่าคตอง

(ท้าวชูง 15)

ชว่าชว่าเค้า	นกตื่นเสียงคน
สนสนบิน	พ่ายหนีไปดี

(ขุนทิง หน้า 74)

(18) จิง เป็นคำสันธานเชื่อมความข้างหน้ากับข้างหลังให้ต่อเนื่องกันคำนี้น่าจะ
ให้คำอ่านว่า จิง ให้ตรงกับที่ปรากฏในจารึก จะได้เป็นที่สังเกตว่า คนไทยสมัยพ่อขุนราม
คำแหงกับสมัยนี้ มีสำเนียงภาษาแตกต่างกัน แม้ในภาษาถิ่นทางภาคอีสานก็พูดว่า จิง หรือ

จึง เป็นพื้นตลอดมาทราบเท่าทุกวันนี้ เช่น มีเกิดจึงมีตาย มีนายจึง มีแห่ดัง ในวรรณคดีนั้นก็ใช้ จึง เป็นพื้น อย่างว่า

อันว่า กัลยาแก้ว หลงไหลลืมนเพศ
นายจึง น้าวเกศเกล้า ของพื้นบาทค่า
(ขุนทิง 13)

(19) ขันช่อ หมายความว่า ทั้งช่อ หรือ แ่งทั้ง หรือสถาปนาให้ดำรงตำแหน่งหรือฐานันดรศักดิ์ คำนี้ได้พบในวรรณคดีภาคอีสานหลายแห่ง เช่นในเรื่องท้าวฮุ่งว่า

ขันช่อไค่ ช้างเผือกพานค่า
กงชุมพู่ ไบ่ทันเทียมไค่
(ฮุ่ง หน้า 4)

(20) พระรามคำแหง เป็นฐานันดรศักดิ์ที่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์พระราชทานแก่พ่อขุนรามคำแหง เพื่อเป็นการปูนบำเหน็จความชอบในการชนช้างชนะขุนสามชนพระนามนี้จะมีความหมายอย่างไร น่าจะได้วินิจฉัยกันต่อไป

ตามรูปศัพท์ พระนามนี้มีคำสำคัญอยู่ 2 คำ คือคำ ราม กับ คำแหง ซึ่งน่าจะ เป็นคำไทยแท้ทั้งสองคำ คำ ราม น่าจะไม่ใช่คำบาลีหรือสันสกฤตอันเป็นชื่อเทพเจ้าองค์หนึ่งในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งนิยมนำมาเป็นพระนามเฉลิมพระเกียรติของกษัตริย์ไทยบางพระองค์ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์นี้ แม้พระนามนี้จะมีการเรียกเป็นภาษาบาลี รามราช ก็คงจะเป็นการเรียกทับศัพท์มากกว่า หากกรณีเป็นไปตามข้อสันนิษฐานนี้ ราม ก็น่าจะมี ความหมายอย่างเดียวกับ ฮาม ในภาษาถิ่นทางภาคอีสาน ที่หมายความว่า งาม, รุ่งเรือง, สว่าง, สุกใส ที่หมายความว่าว่างามนั้น เช่น นางฮาม = นางราม (คือนางงาม) สาวฮาม = สาวงาม เป็นต้น อย่างว่า

สะพรากช้าง เอี้ยก่อนอามกาย
สาวฮามเขา หลั่งน้ำคั้นช้าง
(ฮุ่ง 287)

สิ่งที่สว่าง สุกใส เช่น พระอาทิตย์ก็เรียกว่า พระฮาม (= พระรุ่ง) อย่างในมหาชาติคำหลวงว่า “พรุกพระฮามจักยาศร แทะให้บัวบาทสองเจ้า ก่อนนุกุ้กำบัวรัง” (หน้า 66)

“ในเมื่อพระสามยามอรุโณทัย ก็ให้สองคนนั่งพาล อยู่โดยอาการก่อนนั้น” (หน้า 264)
ส่วนคำ คำแหง ก็คงมีความหมายอย่างเดียวกับ คำแหง ซึ่งหมายความว่ากล้าแข็งหรือ
เก่งกล้า พระนาม रामคำแหง จึงอาจแปลว่า ผู้รุ่งเรืองและเก่งกล้าอันควรนับว่าเป็น
พระนามที่มีความหมายเป็นสัญลักษณ์แห่งพระมหากษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงเจ้าหรือพระ-
มหากษัตริย์แห่งสุริยวงศ์นั่นเอง

(21) เพื่อ เป็นคำสันธานบอกความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างข้อความตอนต้นกับ
ตอนหลัง มีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า เพราะ ว่า หรือ เนื่องด้วย ที่ว่า เพื่ออุปุชฌ
ขุนสามชน จึงหมายความว่า ก็พ่อขุนรามคำแหงได้รับพระราชทานฐานันดรศักดิ์จากพระ
ราชบิดานั้น ก็เพราะเหตุที่พระองค์ทรงมีความแกล้วกล้าสามารถขับช้างเบ็ภพเข้าชนช้าง
ชนะขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดคังกล่าวแล้ว